

АНОТАЦІЯ

Стефурак Я. Є. Інституційна спроможність громадянського суспільства в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія». – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, м. Івано-Франківськ, 2026.

Актуалізовано проблематику формування інституційної спроможності та суб'єктності громадянського суспільства в Україні, умови і середовище розвитку якого на сучасному етапі визначають, у першу чергу, дія правового режиму воєнного стану, зумовлена повномасштабною російсько-українською війною, процеси євроінтеграції та децентралізації, контекст глобалізаційного впливу на громадський сектор. Наголошено, що вітчизняне громадянське суспільство характеризується еволюційним поступом у трансформації від осередку демократичного спротиву до стратегічного партнера держави, який володіє високим рівнем адаптивності та значним мобілізаційним ресурсом, особливо у кризові періоди суспільного життя. Акцентовано етап активізації міжінституційної взаємодії на національному та міжнародному рівнях і потребу підвищення інституціональних повноважень та ресурсної спроможності українських неурядових організацій, які разом із усталеними функціями громадянського контролю за діями влади займаються адвокацією національних інтересів, гуманітарною підтримкою постраждалого внаслідок війни населення, допомогою Силам безпеки та оборони України.

З урахуванням сучасних тенденцій суспільного розвитку та пріоритету переходу від «державоцентричної» до «суспільноцентричної» моделі врядування розроблено динамічну матрицю формування резильєнтності та диференціації громадянського суспільства. Вона демонструє зумовленість процесу автономізації функцій та зміцнення інституційної спроможності

громадянського суспільства дистанціюванням від державного центру у контексті стадій суспільної еволюції: 1) стадія консолідації інтересів суспільства та формування внутрішніх комунікативних зв'язків; 2) стадія інституціоналізації громадянського суспільства та диференціації функцій ОГС; 3) стадія функціональної автономії громадянського суспільства та паритетної взаємодії з державою; 4) стадія міжінституційної співпраці на міжнародному рівні. На основі аналізу відповідності вітчизняного громадянського суспільства змістовним імперативам кожної стадії визначено його точку розвитку у траєкторії активного переходу від етапу операційної автономії до посилення міжнародної суб'єктності.

У відповідності до предметного фокусу дослідження запропоновано контекстне визначення змісту поняття «самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства»: з точки зору інституціональної складової – це мірило автономії та операційної здатності інститутів громадянського суспільства до самовідтворення та саморегуляції, котра визначає рівень суб'єктності громадського сектору в його паритетній взаємодії з іншими інститутами (державою, бізнесом, міжнародними інститутами тощо); з позиції соціоцентричного підходу – сукупність прихованих та реальних ресурсів (людських, соціальних, інтелектуальних), що визначають спроможність громадян об'єднуватися у добровільні структури без зовнішнього державного примусу для вирішення спільних проблем та захисту групових інтересів.

Стратегічним результатом розв'язання дослідницьких завдань є обґрунтування чинників інституційної спроможності громадянського суспільства в Україні, які полягають у: мережуванні громадських інституцій, їх високій адаптивній здатності щодо мінливих кризових обставин суспільно-політичного та економічного життя (передусім в умовах повномасштабної війни), зміцнення комунікативних зв'язків, набуття нових та поглиблення наявних компетентностей у контексті діяльності галузевих ОГС, посилення власної суб'єктності як у взаємодії з державою, так і на міжнародній арені, розширення набору технологічних рішень для оптимізації своїх функцій.

Також обґрунтовано актуальні вимоги для формування спроможного громадянського суспільства. До суспільної надбудови апелювано важливість існування дієвих інституцій (малих приватних підприємців, неурядових організацій, фондів і асоціацій, експертного середовища тощо) та ініціатив (передусім тих, що стосуються використання механізмів громадянської участі), які визначають самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства; до держави – необхідність посилення інструментарію стримувань і противаг, дотримання принципу поділу влади, забезпечення умов для справедливих і конкурентних виборів, реалізації громадянських ініціатив. Дотримання вказаних вимог сприятиме переходу держави від функції патронажу громадянського суспільства до функції партнерства, у громадському секторі – зміщенню акценту з інструментів громадського тиску на примат інституційної участі у формуванні демократичної влади.

Аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища суспільно-політичних відносин дозволив систематизувати характеристики моделей співіснування держави та громадянського суспільства, виходячи з архітектоніки його суб'єктності. Так, виокремлено модель залежності і підпорядкування громадянського суспільства державі (держава підпорядковувала своїм інтересам діяльність будь-яких громадських формувань, прояви несанкціонованої політичної активності придушуються), партнерську модель міжінституційної взаємодії (ОГС виступають партнерами держави у розробці й реалізації управлінських рішень), конкурентна (або доповнююча) модель взаємодії ГС з державою (демонструє такий рівень спроможності ГС, який дозволяє конкурувати з державою у реалізації різних політик соціальної спрямованості або доповнювати функціонал і ресурси держави, коли цього вимагають кризові обставини), модель транскордонної співпраці урядових та неурядових інституцій (завдяки сформованим каналам та середовищу, де НУО різних країн, галузеві МНУО можуть ефективно співпрацювати або ж виступати партнерами для урядових структур держав і їхніх союзів).

Аргументовано переваги партнерства як комплексного чинника оптимізації громадянсько-державних відносин. Наголошено, що як формат співпраці партнерство мобілізує спільні зусилля та ресурси для досягнення соціально затребуваних результатів [150]; як принцип – підсилює ціннісну складову процесу демократизації, прищеплює традицію поваги та відповідального ставлення до інтересів партнера, незалежно від рівня його впливовості та наявних повноважень; як функція – розширює можливості міжінституційних взаємодій, зокрема щодо комунікацій між представниками держави і громадськості; як мета – сприяє подальшому розвитку громадянського суспільства і держави, закріплює пріоритет ефективних практик їхнього співробітництва [150].

На загальнонаціональному рівні детерміновано причини зростання кількості та мережування організацій громадянського суспільства в Україні: реакція на соціально-політичні потрясіння; збільшення кількості міжнародних програм підтримки України; внутрішня міграція населення як стимул «входу» і «виходу» (вразливі групи населення одночасно і потребували додаткової гуманітарної підтримки, і створювали / ініціювали громадські організації для її забезпечення, у тому числі в місцях релокації); євроінтеграція та розвиток глобального громадянського суспільства; децентралізація як умова розширення можливостей для громадян впливати на місцеве самоврядування та вирішувати проблеми своїх громад.

У рамках дослідження децентралізаційних упливів на розбудову громадянського суспільства категоризовано архетипи громадянської поведінки на місцевому рівні, які уособлюють: безініціативні (байдужі) групи, що орієнтовані на приватне життя, не взаємодіють із громадою, не слідкують за порядком денним місцевої політики; зацікавлені (небайдужі) групи, котрі виявляють активність щодо питань покращення власного добробуту та благоустрою, підписують електронні петиції, долучаються до колективних звернень; ініціативні групи, які ініціюють створення електронних петицій, беруть участь у публічних консультаціях, громадських слуханнях, спрямовують

до органів влади інформаційні запити, інформують громаду про перебіг їх розгляду, об'єднуються в ініціативні групи, громадські організації, залучають зовнішні, частіше матеріальні ресурси для покращення стану справ у громаді; проактивні групи, які не обмежують свою громадянську активність громадою, формують компетентне середовище та створюють активні громадські інституції, виступають партнерами органів державної влади та місцевого самоврядування у заходах з покращення якості життя в громаді, регіоні, країні, мають достатній для цього рівень експертизи.

З'ясовано тенденції у формуванні функціональних практик громадянського суспільства: функції ГС завжди перебувають у стані позитивних трансформацій; актуалізовані у класичних теоріях функції протистояння диктатурі і монополізації політико-владних ресурсів залишаються ціннісним орієнтиром для сучасних громадянських суспільств; функціями, які одночасно є і передумовою, і метою розбудови ГС, є створення сприятливого середовища для визнання прав людини, пошук і масштабування громадянського консенсусу, гуманізація політики (національної і глобальної); стан та особливості громадянського суспільства в Україні операціоналізує вітчизняний формат демократії; ГС перебуває у стані динамічного розвитку на локальному, національно-державному і глобальному рівнях, часто демонструючи спроможність активних спільнот (у формі мереж і об'єднань неурядового сектору) до глокалізації – адаптації світових тенденцій у соціально-політичних і економічних відносинах до місцевих культурних традицій, соціальних та історичних особливостей.

Підсумовано, що поєднані предметним полем дисертаційного дослідження обставини, умови та середовище розвитку громадянського суспільства в Україні попри зовнішні безпекові загрози і тривалі внутрішні кризи зміцнюють інституційну спроможність громадських інституцій, які, зі свого боку, підтверджують свою життєздатність і як рушії демократичних перетворень в країні, і як суб'єкти захисту незалежності і суверенітету Української держави.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські організації, демократія, демократизація, децентралізація, європейська інтеграція, інституційна спроможність, місцеве самоврядування, політичні процеси, політичні інститути, політична участь, правовий режим воєнного стану, суспільство, самоорганізація населення, територіальні громади.

ABSTRACT

Stefurak Ya. Ye. Institutional capacity of civil society in Ukraine. – Manuscript-based qualification research paper.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 052 «Political Science». Vasyl Stefanyk Carpathian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2026.

The issue of forming the institutional capacity and agency of civil society in Ukraine has been brought to the fore, the conditions and environment for the development of which are currently determined primarily by the legal regime of martial law, caused by the full-scale russian-Ukrainian war, the processes of European integration and decentralization, and the context of globalization's impact on the public sector. It is emphasized that domestic civil society is characterized by an evolutionary transition from a center of democratic resistance to a strategic partner of the state, possessing a high level of adaptability and significant mobilization resources, especially in times of crisis in public life. The dissertation highlights the stage of intensified inter-institutional interaction at the national and international levels and the need to enhance the institutional powers and resource capacity of Ukrainian non-governmental organizations, which, along with their established functions of civic oversight of government actions, are engaged in advocating national interests, providing humanitarian support to the population affected by the war, and assisting the Security and Defense Forces of Ukraine.

Taking into account contemporary trends in social development and the priority of transitioning from a «state-centric» to a «society-centric» model of governance, a dynamic matrix for building resilience and differentiation in civil society has been developed. It demonstrates that the process of autonomizing functions and strengthening the institutional capacity of civil society is driven by distancing from the state center within the context of stages of social evolution: 1) a stage of consolidation of society's interests and the formation of internal communication links; 2) a stage of institutionalization of civil society and differentiation of CSO functions; 3) a stage of functional autonomy of civil society and parity-based interaction with the state; 4) a stage of inter-institutional cooperation at the international level. Based on an analysis of the compliance of domestic civil society with the substantive imperatives of each stage, its point of development in the trajectory of active transition from the stage of operational autonomy to the strengthening of international subjectivity has been determined.

In accordance with the subject focus of the study, a contextual definition of the concept of `self-organizing potential of civil society` is proposed: from the point of view of the institutional component, it is a measure of the autonomy and operational capacity of civil society institutions for self-reproduction and self-regulation, which determines the level of subjectivity of the public sector in its equal interaction with other institutions (the state, business, international institutions, etc.); from the perspective of a sociocentric approach, it is the totality of hidden and real resources (human, social, intellectual) that determine the ability of citizens to unite in voluntary structures without external state coercion to solve common problems and protect group interests.

The strategic outcome of the research tasks is to substantiate the factors of institutional capacity of civil society in Ukraine, which consist of: networking of public institutions, their high adaptability to changing crisis circumstances in socio-political and economic life (especially in conditions of full-scale war), building strong communication links, acquiring new and deepening existing competencies in the context of sectoral CSO activities, strengthening their own subjectivity both in

interaction with the state and in the international arena, and expanding the range of technological solutions to optimize their functions.

The current requirements for the formation of a capable civil society are also substantiated. The importance of the existence of effective institutions (small private entrepreneurs, non-governmental organizations, foundations and associations, expert communities, etc.) and initiatives (primarily those related to the use of civil participation mechanisms) that determine the self-organizing potential of civil society is appealed to the social superstructure. The state, in turn, is urged to strengthen the tools of checks and balances, adhering to the principle of separation of powers, ensuring conditions for fair and competitive elections, and implementing civic initiatives. Compliance with these requirements will facilitate the transition of the state from a patronage function to a partnership function in civil society; within the civic sector, it will shift the emphasis from instruments of public pressure to the primacy of institutional participation in shaping democratic governance.

An analysis of the internal and external environment of socio-political relations has made it possible to systematize the characteristics of models of coexistence between the state and civil society, based on the architectonics of its subjectivity. Accordingly, the following models have been identified: a model of dependence and subordination of civil society to the state (the state subordinates the activities of any public formations to its interests, and manifestations of unauthorized political activity are suppressed); a partnership model of interinstitutional interaction (CSOs act as partners of the state in the development and implementation of management decisions); a competitive (or complementary) model of interaction between civil society and the state (demonstrating a level of civil society capacity that allows it to compete with the state in the implementation of various social policies or to complement the functions and resources of the state when crisis circumstances so require), a model of cross-border cooperation between governmental and non-governmental institutions (through established channels and an environment where NGOs from different countries and sectoral international NGOs can effectively cooperate or act as partners for government structures of states and their alliances).

The advantages of partnership as a comprehensive factor in optimizing civil-state relations are substantiated. It is emphasized that as a format for cooperation, partnership mobilizes joint efforts and resources to achieve socially desirable results; as a principle, it strengthens the value component of the democratization process, instills a tradition of respect and responsible attitude towards the interests of the partner, regardless of their level of influence and existing powers; as a function, it expands the possibilities for inter-institutional interaction, in particular with regard to communication between representatives of the state and the public; as a goal, it contributes to the further development of civil society and the state, and consolidates the priority of effective practices for their cooperation.

At the nationwide level, the reasons for the growth in the number and networking of civil society organizations in Ukraine have been identified as follows: a reaction to socio-political upheavals; an increase in the number of international programs supporting Ukraine; internal migration of the population as a stimulus for `entry` and `exit` (vulnerable groups of the population simultaneously needed additional humanitarian support and created/initiated civil society organizations to provide it, including in places of relocation); European integration and the development of global civil society; decentralization as a condition for expanding opportunities for citizens to influence local self-government and solve the problems of their communities.

As part of the study of decentralization's impact on the development of civil society, archetypes of civic behavior at the local level have been categorized, representing: non-initiative (indifferent) groups that are focused on their private lives, do not interact with the community, and do not follow the local political agenda; interested (non-indifferent) groups that are active in improving their own well-being and welfare, sign electronic petitions, and participate in collective appeals; initiative groups that initiate electronic petitions, participate in public consultations and hearings, submit information requests to authorities, inform the community about the progress of their consideration, unite in initiative groups and public organizations, and attract external, often material, resources to improve the situation in the community; proactive groups that do not limit their civic activity to the community, form a competent

environment and create active public institutions, act as partners of state authorities and local self-government bodies in measures to improve the quality of life in the community, region, and country, and have sufficient expertise to do so.

Trends in the formation of functional practices of civil society have been identified: the functions of civil society are always undergoing positive transformations; the functions of opposing dictatorship and monopolization of political and power resources, which are actualized in classical theories, remain a value orientation for modern civil societies; the functions that are both a prerequisite and a goal of civil society development are the creation of a favorable environment for the recognition of human rights, the search for and scaling of civil consensus, and the humanization of politics (both national and global); the state and characteristics of civil society in Ukraine operationalize the domestic format of democracy; civil society is in a state of dynamic development at the local, national, and global levels, often demonstrating the capacity of active communities (in the form of networks and associations within the non-governmental sector) for glocalization – the adaptation of global trends in socio-political and economic relations to local cultural traditions, social and historical characteristics.

It is concluded that the circumstances, conditions, and environment for the development of civil society in Ukraine, combined in the subject field of the dissertation, despite external security threats and prolonged internal crises, strengthen the institutional capacity of public institutions, which, in turn, confirm their viability as drivers of democratic transformation in the country and as entities protecting the independence and sovereignty of the Ukrainian state.

Key words: civil society, Non-Governmental organization, democracy, democratization, decentralization, European integration, institutional capacity, local self-government, political processes, political institutions, political participation, legal regime of martial law, society, self-organization of the population, territorial communities.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України категорії Б:

1. Стефурак Я. До проблеми моделювання громадянського суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. Вип. 20. С. 321–328.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-38>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/254/249>

2. Стефурак Я. Децентралізація як чинник впливу на організаційну структуру громадянського суспільства. *Регіональні студії*. 2025. № 40. С. 84–90.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.40.14>

URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/40/16.pdf>

3. Стефурак Я. Сучасні виклики у формуванні глобального громадянського суспільства. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2025. № 2. С. 115–121.

DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337632](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337632)

URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/337632/326084>

4. Стефурак Я. Еволюція політологічного осмислення феномену «громадянське суспільство». *Науковий журнал «Політикус»*. 2025. № 3. С. 7–12.

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.1>

URL: https://politicus.od.ua/3_2025/3.pdf

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача:

5. Стефурак Я., Герман М. Партнерство як чинник оптимізації громадянсько-державних відносин. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 5(65). С. 69–75.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.5.11>

URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/12323>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Стефурак Я. Є. Методологія дослідження політико-правових чинників самоорганізації громадянського суспільства. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 8-9 травня 2025 р.)*. Івано-Франківськ, 2025. С. 127–128.

URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/23619/1/Pronoza%20I.pdf>

7. Стефурак Я. Самоорганізаційний потенціал громадянського суспільства *Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих учених (м. Київ, 15 травня 2025 р.)*. Київ : Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2025. С. 268–271.

URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/m_n_s_2025_2.pdf

8. Стефурак Я. Актуальні моделі громадянського суспільства. *Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, студентів, молодих учених (м. Київ, 17 травня 2024 р.)*. Київ : Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2024. С. 261–264.

URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/08/m_n_s_2024.pdf

9. Стефурак Я. Партнерство в громадянсько-державних відносинах. *Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Київ, 31 жовтня 2024 р.)*. Київ : Вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2024. С. 403–408.

URL: <https://pravo-snu.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1>

%96%D0%B2-

%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97-31.10.2024.pdf

10. Стефурак Я. Громадянське суспільство в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у воєнний та повоєнний період : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського до 106-ї річниці від заснування університету та Кримського форуму (м. Київ, 17-18 жовтня 2024 р.)*. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 139–141.

URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/336/9956/22536-1>

11. Стефурак Я. Чинник децентралізації у розбудові громадянського суспільства. *Українське суспільство в умовах російсько-української війни 2014-2025 рр.: Матеріали Всеукраїнської наукової студентської конференції (25 лютого 2025 р.)*. Ужгород, 2025. С. 22–27.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/125aa506-65f3-42cb-8b8c-b52c810ea82e/content>

12. Стефурак Я. Є. Чинники модернізації політичної системи України в умовах воєнного стану. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25-26 квітня 2024 р.)*. Івано-Франківськ, 2024. С. 54–57.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e45cfe1-bb09-41e5-ad03-742e7a3ab2e3/content>

13. Стефурак Я. Еволюція політико-правового середовища для громадянської самоорганізації в Україні в контексті європейських змін і викликів. *Демократичні трансформації в державах Центрально-Східної Європи та Україні в умовах викликів та загроз : зб. матеріалів Другої Всеукр. наук.-практ. конф. (Світязь, 23-24 трав. 2025 р.)*. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. С. 201–204.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/175ca527-c722-419f-83cd-1825b56e1754/content>